

**APUNTS, DADES I DOCUMENTS
PER A UNA HISTÒRIA URBANA
DE FIGUERES**

Per ANTONI EGEA CODINA

I EL PALAU DEL REI

NOTÍCIES HISTÒRIQUES PUBLICADES FINS AVUI

La primera referència al Palau de Rei de Figueres, és continguda a la Carta Pobla atorgada pel rei Jaume I el 1267. En aquest document el monarca promet la seva construcció: "...A més, també us prometem que a l'esmentada vila construirem una fortalesa o castell o un estatge per a les nostres necessitats..."⁽¹⁾.

El següent esment ja és del 1343, i és l'única notícia coetània que s'hi refereix directament. A l'estiu del dit any, el rei Pere el Cerimoniós es trobava al jardí d'aquest Palau quan li arribà una carta del seu cunyat, el rei de Mallorca, en la qual li demanava una entrevista. En el mateix jardí el monarca celebrà consell per a donar resposta a la petició⁽²⁾.

Ultra aquestes dues referències, hi ha constància de diverses estades dels reis a Figueres, i molts documents reials són datats a la nostra ciutat, però sense cap indicació del lloc on foren escrits.

EL PALAU DEL REI SEGONS LA HISTORIOGRAFIA LOCAL

Els autors domèstics que fins avui s'han referit a aquest palauet, l'han situat sempre al carrer Girona, a la façana de la casa Caussa; al número 17 de dit carrer hi ha una dovella gòtica molt restaurada amb les armes del rei Pere el Cerimoniós; aquest vestigi s'ha presentat tradicionalment com a prova de la ubicació del palau en aquest lloc.

El primer esment d'aquesta interessant pedra ens el dóna el viatger Fernando de Zamora, qui visità Figueres el 1790: "En una casa de la calle Gerona se encuentran esculpidas en una piedra, las armas del Rey Don Pedro de Aragón con una inscripción que dice 'Posada del señor Rey'"⁽³⁾... En cap moment aquest autor, generalment ben informat, no dóna notícia de l'existència de cap palau en aquell indret.

Gairebé un segle més tard, Josep Pella i Forgas torna a esmentar la famosa pedra. Aquest autor la data al segle XV, i assegura que l'elm que hi ha representat és el d'En Jaume I. Pella considera que aquest relleu demostra l'existència de la casa-palau a Figueres i acaba dient que els reis tenien cases d'aquestes característiques a totes les viles reials de Catalunya. L'esmentat autor no assenyala cap emplaçament⁽⁴⁾.

Eduard Rodeja, basant-se en un plànol antic del qual no dóna detalls diu, referint-se a aquest palau: "... estava adosat a la porta de la muralla, feia una entrada per donar lloc a la porta principal, damunt de la qual hi havia plaçada la pedra de referència; una torre per l'altre costat avançava fins a mig carrer. / El solar d'aquest palau ocupava, pel costat de la Placeta tot el llarg de la muralla..."⁽⁵⁾. Segurament que el plànol esmentat es limitava a reproduir el text de la inscripció que figura en el relleu.

Rafel Torrent, a més d'admetre la ubicació proposada per Rodeja, assenyala la possible situació del jardí dins el suposat palau del carrer Girona: "El indicado jardín debió ocupar aproximadamente el área de los actuales (era l'any 1967) Ferreteria Suñer, calzados Royalty y proyectado museo del Ampurdán"⁽⁶⁾.

Finalment, jo mateix vaig proposar una nova possible situació a l'illa de cases formada pels carrers Peralada, Forn Vell, Joan Maragall i Germanes Massanet; aquesta hipòtesi estava fonamentada en el fet que les capbreuacions medievals situen en aquell indret del carrer Girona habitatges particulars i hostals; mentre que l'illa de cases al·ludida sabem que era ocupada per un sol casal del qual el rei tenia el domini directe i a la cantonada dels carrers Peralada i Forn Vell, hi havia el forn de la vila que també fou propietat de la corona⁽⁷⁾.

EL CASTELL-PALAU DELS REIS A FIGUERES SEGONS DOCUMENTS FINS AVUI INÈDITS

El primer d'aquests esments és de l'any 1343, en què és citada una era en el lloc anomenat el Palau. La finca limitava a orient i migdia amb camins públics, a occident amb el vall del Palau, i a tramuntana amb un hort de Pere Ramona⁽⁸⁾. Aquesta notícia la vaig publicar en un treball recent, en el qual vaig proposar com a probable ubicació d'aquest indret la zona on actualment hi ha l'encreuament de la plaça Catalunya amb el carrer Calçada dels Monjos; l'emplaçament en aquest lloc, el vaig fonamentar en el fet que l'era al·ludida era del domini directe del monestir de Vilabertran i els terrenys que aleshores coneixia de l'indret anomenat Palau, eren del domini directe de la cambreria del monestir de Sant Pere de Besalú; però, com veurem més endavant, si més no una petita part d'aquest territori emplaçat dins del que avui és la Rambla –i més concretament el lloc on fins el 1917⁽⁹⁾ hi hagué una illa de cases que ocupava una franja de l'actual placeta alta de la Rambla, immediat al carrer lateral sud i la seva rodalia– era del domini directe del monestir de Vilabertran. Tanmateix l'expressió "vall del Palau", que aleshores vaig interpretar en la seva accepció geogràfica, era errònia; car no té cap sentit diferenciar amb la paraula vall un lloc concret de la resta del terreny circumdant quan tot és completament pla. És evident, doncs, que es referia al vall entès com a fossat d'un edifici fortificat anomenat el Palau. Palau que alhora donava nom a la seva contrada.

La següent referència cronològica ja és del 1594, en què es ven una feixa de terra situada "fora els murs de la vila i prop del Palau"; el dit terreny afrontava a tramuntana amb el camí públic⁽¹⁰⁾.

L'any 1600, el lloc anomenat el Palau comença a constar documentalment com a petit raval de la vila, car consta que Joan Pere Girart, teixidor de llana, hi vivia⁽¹¹⁾.

El 1605, Rafel Santa Creu, corder, ven a Joan Frespeix, ferrer, un pati fora dels murs de la vila i prop del portal de Besalú, que afrontava a orient amb el camí que menava de Figueres a Vilafant⁽¹²⁾. Aquest document no esmenta el lloc del Palau, però cita en canvi el camí que s'iniciava al portal de Besalú i, seguint el tram inicial de l'actual pujada del Castell, travessava la

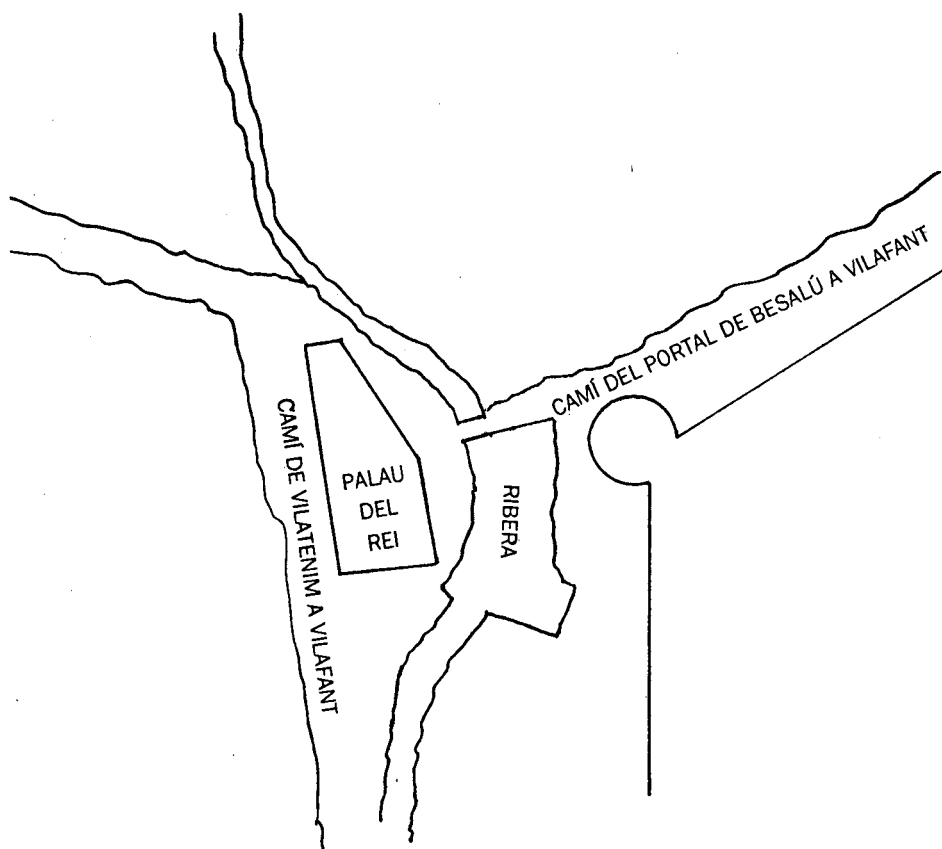
Ribera on es refonia amb el camí que anava de Vilatenim a Vilafant. Aquest encreuament de camins ja l'hem trobat esmentat en el document del 1343 i el retrobarem en documents posteriors.

Un any més tard, Francesc Saló, mercader, arrenda a Pere Menavent, terrisser, una casa al Palau; l'immoble afrontava a orient amb honor de l'arrendador i a ponent amb honor de Joan Pou, camí públic mitjançant⁽¹³⁾ (aquest camí és el que acabem de veure que anava del portal de Besalú a Vilafant).

El document més important d'aquesta col·lecció dedicada al Palau, data del 1607 i és la venda que féu Francesc Saló, mercader, a Sixt Pou, blanquer, d'un sot de terra situat dins la parròquia de Figueres i en el lloc anomenat "lo Palau del Rey" (sic). Aquest solar amidava 30 pams de costat, tant de llargada com d'amplada, i no tenia els límits ben definits per la qual cosa es descriuen acuradament els encontorns i els llocs on comencen les medicions: "continentie latitudines videlicet ab oriente incipiendo de orto vestro quam tenetis in eodem loco versus cirtium et dictam villam de Figuerys, usque ad occidentem triginta palmorum franc de sol de paret té de durar de tramontana devers dita vila fins al camí; a la part de migdia los trenta palms, se han de pendre de la cantonada de casa y adoberias de Joan Gay, sabater de dita vila devers la Ribera de dita vila y de dit son ort; tirant de llargària fins a la part y cantó de dit mon ort y tros, en la qual part y tros si enclou la bassa e o forn de calç i torra; y també tira de la part de migdia desde la cantonada y paret de dit vostre hort fins en lo restant meu, donantvos los dits trenta palms franchs y lo sol de la paret". El solar afrontava a orient, part en honor del comprador i part en honor de l'esmentat Joan Gay; a migdia amb el camí públic (avui carrer lateral de la Rambla); a ponent en honor del venedor i a tramuntana amb la Ribera, quedava salvat el domini directe a favor de la col·legiata de Vilabertran⁽¹⁴⁾. El document és interessant perquè confirma amb el seu topònim l'existència del Palau del Rei en aquest lloc i a més ens assabenta que almenys tingué una torre; l'excavació dels valls esmentats en el segle XIV, era emprada com a bassa i forn de calç. L'edifici del Palau o almenys una part, era propietat en 1607 del mercader figuerenc Francesc Saló.

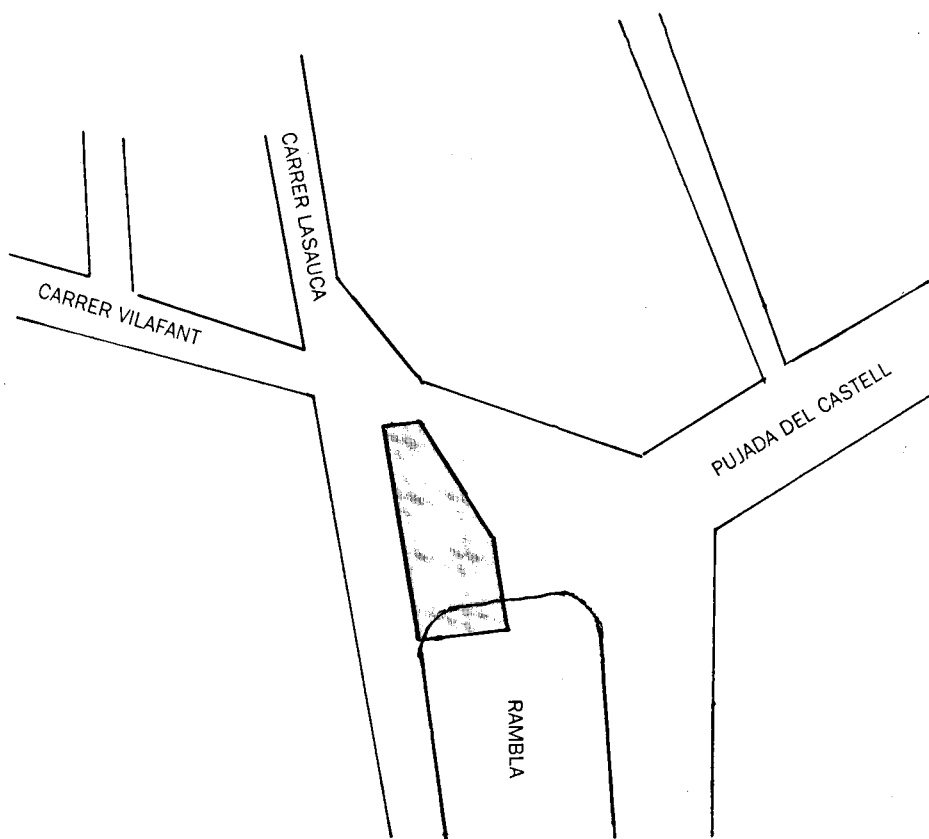
Pel testament de l'esmentat Sixt Pou, datat l'any 1602, sabem que el testador posseïa dues cases en aquest lloc. En el document especifica que després de la seva mort, la seva esposa podrà disposar de la cambra de baix que donava al carrer públic; en el cas que no li interessés quedar-se a casa seva, sempre i quan es conservés vídua i conservés el seu cognom, podria disposar de la seva casa petita de la que en detalla les afrontacions. No consta expressament que fos situada al Palau, però sabem que ho era car afrontava a tramuntana amb les adoberies de Joan Gay; la resta de les confrontacions eren: a orient amb el camí públic, a migdia amb l'altra casa del testador i a ponent amb el paller del dit Pou⁽¹⁵⁾.

Les darreres notícies del casal que fou Palau del Rei, són dels anys 20 del segle XVII. L'edifici i pati del Palau que foren de Francesc Saló, consten a l'any 1620 com a propietat de Pere Menavent, terrisser, personatge que es vendrà la casa i el pati almenys en dos lots. La primera de les vendes tingué lloc l'11 d'octubre de 1620 i el comprador fou Pere Serrat, treballador de Figueres; la part de casa comprada estava separada de la resta de l'edifici per

Sobre un plànol antic de Figueres s'ha assenyalat la ubicació que tingué el Palau del Rei i les cases que el substituïren fins a la construcció de l'actual Rambla.

una paret de construcció recent; aquesta part de casa i pati afrontaven a orient amb la resta de la casa, és a dir amb la paret nova, a migdia part amb restant del dit venedor, a ponent amb el camí públic i a tramuntana amb la Ribera. En la següent d'aquestes escriptures, l'esmentat Pere Menavent es ven a Joan Collell, pagès de Figueres, la resta del pati que amidava 35 pams d'amplada vers migdia per trenta pams a la part de tramuntana; el pati afrontava a orient amb honor d'En Bonet de Fortià, a migdia amb el camí públic, a ponent amb la resta del dit pati i a tramuntana part en honor del dit Bonet i part en honor del venedor⁽¹⁷⁾. En les dues escriptures anteriors consta que el domini directe sobre la finca pertanyia a la col·legiata de Vilabertran i que el rei i els seus successors tenien drets sobre la finca, drets que no implicaven cap prestació de censos; aquests drets reials eren sens dubte una pervivència de l'època en què el casal fou palau reial, car quan els monarques es vengueren els castells-palaus situats a les viles reials, generalment en moments de crisi econòmica del segle XIV, es reservaven sempre el dret d'hospedar-s'hi en el cas que el rei estigués de pas per les poblacions respectives.

Els tros tramat assenyala sobre un plànol actual de la Rambla l'emplaçament que tenia l'illa de cases enderrocada el 1917 i que correspon almenys en part amb el del Palau del Rei.

El topònim Palau es va mantenir fins a principis del segle XX. Durant molts anys el carrer lateral sud de la Rambla va ser conegut amb el nom del carrer del Palau i l'illa de cases que ocupaven el lloc de l'antic casal-castell dels reis situada a l'extrem N.O. de dit carrer amb el nom del Palau. Aquesta illa de cases va ser enderrocada el 1917 perquè obstruïa la placeta alta de la Rambla. Una part de les expropiacions i de l'enderroc van ser finançats pel filàntrop local Carles Casades de Còdol; les autoritats de l'època posaren el nom del benefactor al fins aleshores carrer del Palau⁽¹⁸⁾; es perdien definitivament, al mateix temps, un sector urbà i un topònim dels més antics i característics de la ciutat.

RECAPITULACIONS FINALS

El castell-palau del Rei de Figueres és, sens dubte, el castell que prometé el rei Jaume I en la Carta Pobla del 1267; per les seves característiques de fortificació i pel mateix nom del Palau, acomplia les dues finalitats expressades en la Carta de Poblament: de fortificació per a la defensa i de residència per a personatges de la casa reial.

Era situat en una llenca de terreny formada per un meandre de la Ribera i el camí de Vilafant i en un lloc de confluència de camins.

Fou un edifici fortificat car sabem que tenia valls i almenys una torre⁽¹⁹⁾. Fora de l'aspecte defensiu sabem que en el segle XIV disposava de jardí.

L'edifici passà posteriorment a mans particulars; s'anà dividint entre diferents propietaris i patí diverses reconstruccions que el desfiguraren. L'indret es convertí en un petit raval que fou l'embrió de l'expansió urbana en aquesta part de la ciutat. Aquesta expansió i la millora del teixit urbà, motivaren la desaparició definitiva dels edificis que havien estat en el seu origen el Palau del Rei.

NOTES

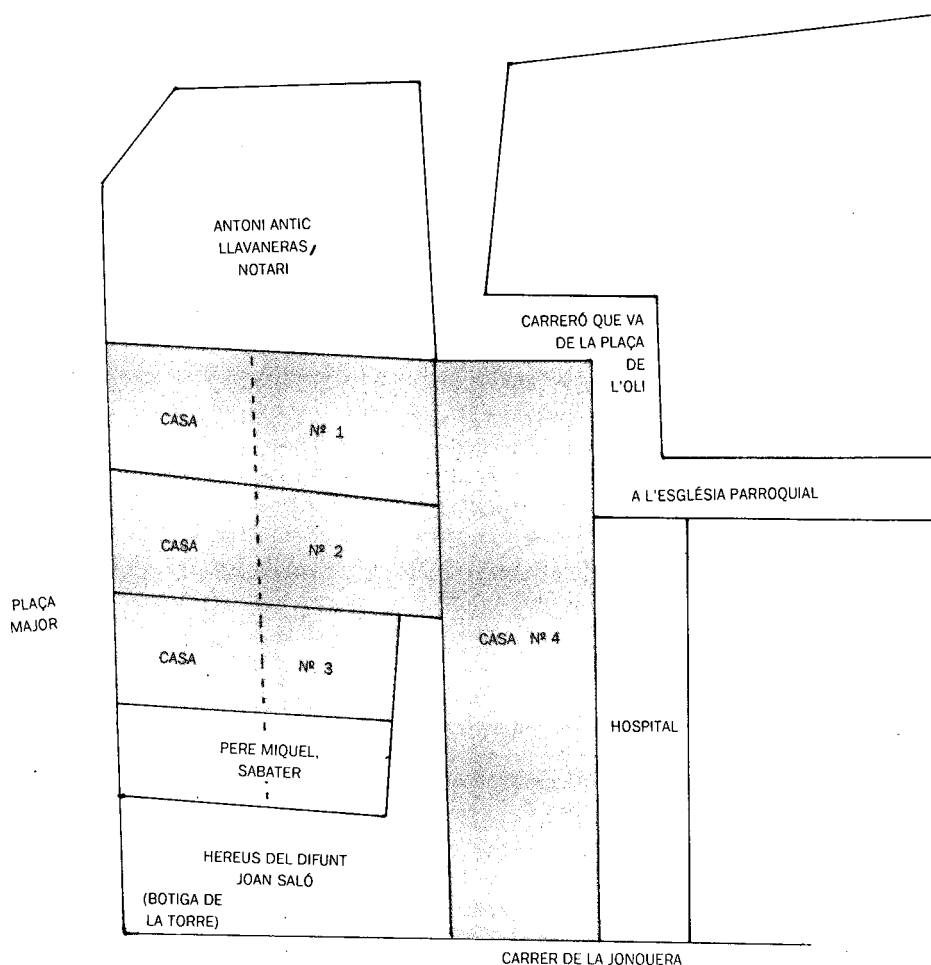
- (1) Diversos autors, 1990, *Catalunya romànica*, volum IX, Empordà II, Enciclopèdia Catalana, Barcelona: 484-485: "... Insuper etiam promitimus vobis quod in dicta villa faciemus forciam sive castrum unt staticum ad opus nostri...". La traducció del text és de Joan Bellès i Sallent i és continguda a la mateixa obra.
- (2) Torrent Orri, R., 1966-1967, *Figueras, villa real*, A.I.E.E., Figueres: 66, La notícia prové directament de la Crònica del rei Pere.
- (3) Zamora, F. de, 1973, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Curial, Documents de Cultura, Barcelona: 336.
- (4) Pella y Forgas, J., 1883, *Historia del Ampurdán*, Luís Tassó y Serra, impresor, Barcelona: 602.
- (5) Rodeja, E., 1961, *Llibre de Figueres*, Biblioteca Selecta, Vol. 334, Barcelona: 149-150.
- (6) Torrent Orri, R., obra i pàgina citades.
- (7) Egea Codina, A., 1987, *Figueres i la seva evolució urbana durant el Vell Règim. Segles XVI, XVII i XVIII*, A.I.E.E., vol. 20, Figueres: 125
- (8) Id., 1990, *Aproximació a la Figueres i als figuerencs del segle XVI*, A.I.E.E., vol. 23: 148 i nota 46 de la pàgina 156.
- (9) Bernils i Mach, J.M., 1990, *La Rambla de Figueres*, A.I.E.E., vol. 20, Figueres: 292.
- (10) A.H.G. (Arxiu Històric de Girona), P.F. (Protocols de Figueres), notari Gaspar Vilar, escriptura anterior datada l'1-10-1594: "... extra muros dicte ville de Figuerys et satis prope Palatium...".
- (11) Id., Id., not. Joan Casals, vol. 177, 6-3-1600: "...intus domus dicti Joannis Petri Girart scita intus parrochiam dicte ville loco vocato al Palau...".
- (12) Id., Id., not. Salvador Prats, vol. 111, a. 1605: 149R.
- (13) Id., Id., not. Joan Casals, vol. 186 bis, a. 1606: 251V.
- (14) Id., Id., Id., Id., a. 1607: 96V.
- (15) Id., Id., Id., Id., a. 1602: 43R.
- (16) A.D.G. (Arxiu diocesà de Girona), 5-5-30, Documentació de Santa Maria de Vilabertran, Regesta d'escriptures de l'esmentada col·legiata existents a la notaria de Figueres, vol. I, segles XVI-XVII: 277-278.
- (17) Id., Id., Id.,: 283-284.
- (18) Bernils i Mach, J.M., Id., Id., : 292-293.
- (19) Recentment l'amic Pere Trijueque ha publicat un treball on ha precisat l'emplaçament del palau reial de Palamós (Trijueque, P. 1991. "Emplaçament del Palau Reial de Palamós". Estudis sobre el Baix Empordà, vol. 10, Sant Feliu de Guíxols: 77-93), construït aproximadament a la mateixa època que el de Figueres. Ambdós palaus tenien en comú la ubicació fora i prop dels murs de les viles respectives i que eren fortificats. Segurament que devien ser de característiques comunes a d'altres palaus construïts a les viles reials d'arreu del país.

II

LES CASES I PÒRTICS DEL COSTAT NORD DE LA PLAÇA DE L'AJUNTAMENT

L'espai de l'actual plaça de l'Ajuntament de Figueres quedava extramurs del primitiu recinte fortificat. Només el que avui és edifici de la casa consistorial i les cases del costat nord (és a dir les compreses entre la pujada de l'Església i el carrer de La Jonquera) quedaven tancades dins el primitiu recinte emmurallat del segle XIII. Però segurament que el lloc que ocupa aquesta plaça, situat estratègicament entre el camí reial i el principal portal d'accés a la vila fou utilitzat per a celebrar-hi mercats. En aquest mercadal, com succeeix en d'altres poblacions de Catalunya, en expandir-se la vila fora del primitiu recinte, es respectà l'espai sense edificar i la funció que exercia, tot convertint-se el primitiu mercadal en la Plaça Major de la vila. La nova plaça és esmentada com a tal en documents del segle XIV⁽¹⁾.

Aquesta plaça sabem, per documents de principis del segle XIX, que estava voltada de pòrtics⁽²⁾, però no en sabíem res de la seva formació. En el present article tindrem ocasió de repassar l'evolució de les cases i pòrtics del costat nord de la plaça al llarg de quatre segles que van del segle XIV fins al XVII. Gairebé totes les notícies provenen d'un document datat el 1584 pel que Misser Miquel Pujades, doctor en Drets i historiador figuerenc aleshores resident a Barcelona, es ven al seu germà Joan, notari a Figueres, quatre cases contigües situades a la plaça Major i al carrer de la Jonquera, un hort prop dels valls del portal de Peralada i un censal de 200 lliures que rendava una pensió anual de 200 sous; el preu total fou de 1.200 lliures, que el comprador havia de pagar en diversos terminis⁽³⁾. El més interessant del document, són les notícies que dóna sobre els anteriors titulars de l'immoble, que reculen fins el segle XIV, els orígens en el segle XV dels pòrtics en aquest sector de plaça, i la constatació que en el dit segle ja hi havia propietat vertical a Figueres. El redactat d'aquesta escriptura es enrevessat i perdedor; per a facilitar la comprensió d'aquest complex aplec de dades, faré una descripció del conjunt d'aquestes quatre cases amb les seves afrontacions, situant i numerant cada un d'aquests immobles dins el conjunt; posteriorment passaré a fer un apartat de cada un dels edificis amb les notícies de cada un d'ells; finalment completaré la genealogia dels Pujades fins a la data de redacció del document, la qual cosa ens servirà per a tenir sencera la llista de titulars de la finca.

El costat Nord de la Plaça de l'Ajuntament en 1584. Les cases assenyalades amb un tramats sombrejat, són les que foren venudes en dit any per Miquel Pujades, doctor en Dret al seu germà Joan Pujades, notari. Les línies discontinües corresponen als pòrtics que hi havia, els quals amidaven més de fondària que de façana. Les línies i proporcions d'aquest plànol pel que fa a les façanes i pòrtics de la Plaça, són força exactes, la resta és més imprecís i tan sols és aproximat seguint les afrontacions del document.

LÍMITS I DIVISIÓ DE LA FINCA URBANA

En el seu perímetre total, la finca tenia forma de "L" irregular i limitava a orient part amb el carrer de la Jonquera, part amb les cases dels hereus del difunt Joan Saló, mercader, i part amb la casa de Pere Miquel, sabater, que fou de Bernat Pujades i després de la pubilla Renques; a migdia, en part en les dites cases dels hereus de Joan Saló i en part amb la plaça Major; a ponent, en part amb les cases del discret Antoni Antic Llavaneras, notari, que foren de Joan i Jeroni Ferrer i després de la pubilla Dota, i en part amb el carreró que va de la plaça de l'Oli a l'església parroquial; a tramuntana, en part amb el dit carreró i en part amb les cases de l'Hospital.

De les quatre cases en què estava dividida la finca, tres donaven a la plaça de l'Ajuntament i estaven arrendades a Antoni Illa, barber (casa núm. 1); Joan Girau, apotecari (casa núm. 2); i Miquel Falques, pagès (casa núm. 3). La quarta casa treia façana al carrer de la Jonquera i estava llogada a Joan Vilomara, tirater (casa núm. 4).

LES CASES DEL COSTAT NORD DE LA PLAÇA FINS EL DARRER QUART DEL SEGLE XV

Com ja hem tingut ocasió de veure, les cases de la part de tramuntana de la Plaça coincidien amb el límit de la muralla alt-medieval de Figueres. Però la línia del mur no era la de les actuals façanes, sinó que era uns 4'65 metres cap a l'interior del recinte. El traçat actual data de l'any 1473 en què Bartomeu de Montagut, batlle de la vicaria general de Besalú, estableix en emfiteusi el terreny destinat a pòrtics que s'afegiren al davant de les dites cases. Dels dos establiments de què tenim constància, el terreny establert amidava 2'5 canes de llarg per 3 d'amplada, és a dir que feien més de fondària que de façana.

L'espai destinat a porxos, en un principi devia estar ocupat pels valls de la muralla i les cases tenien la porta d'accés per un carreró que donava al que avui és part de darrera de les cases i que restava intramurs del primitiu recinte de la vila. La cantonada amb el carrer de la Jonquera corresponia a l'angle S.E. del primer recinte de la vila; en aquest indret hi havia una torre cantonera que encara és esmentada indirectament en sengles documents del 1606⁽⁴⁾ i 1619⁽⁵⁾. Durant l'enderroc d'una casa situada en aquest sector de la plaça efectuat el 1866, aparegueren restes d'aquesta primitiva muralla⁶.

LA CASA NÚM. 1

Correspon a l'actual número 13 de la plaça de l'Ajuntament on avui hi ha l'exposició de la joieria Tutau.

El nucli primitiu, aleshores més reduït, havia estat propietat d'En Bruion, paraire, i posteriorment d'Antoni Sant Pere, també paraire. Més endavant, el 6 de febrer del 1473, Mateu Pujades comprà l'immoble a Bartomeu Mas, fuster.

El pòrtic d'aquesta casa fou establert al dit Mateu Pujades per Bartomeu de Montagut, batlle de la vicaria general de Besalú el 14 de març del 1473.

LA CASA NÚM. 2

Aquest immoble és l'actual número 14 de la plaça, els baixos del qual són ocupats per la farmàcia Massachs. Fou propietat de Marc Bosser, prevere; posteriorment de Clara, esposa d'Antoni Ferret, teixidor; era de Bartomeu Mas, fuster, vers el tercer quart del segle XV. Per una sentència de la cúria de la vila, l'immoble passà a ser propietat del patrimoni reial. El batlle del "senyor Rei", Joan de Lleó, la vengué a Mateu Pujades el 13 d'octubre del 1475.

La part de casa del primer sostre fins "els núvols", juntament amb un pati que era al mig de la dita casa, fou de Margarida i Caterina, filles i hereves del difunt Bernat Conill de Vilatenim i d'Isabel, la seva esposa; aquesta propietat fou adquirida per Mateu Pujades a Antoni Blanch, canonge de Vilabertran i curador de les esmentades pubilles el 2 d'abril del 1484.

El terreny per a construir el pòrtic que també amidava 2'5×3 canes, fou establert a Bernat Conill o a Bartomeu Mas (el redactor del document fixa aquestes dues possibilitats) el 14 de març del 1473.

LA CASA NÚM. 3

Actualment porta el número 15 de la plaça i els baixos són ocupats per la "boutique" Ébano. D'aquest immoble amb prou feines dóna detalls el document, segurament pel fet que ja en el segle XIV era propietat de Bernat Campmany, notari, i de la seva esposa Beatriu, filla de Pere Albayon de Figueres. Si bé no sabem cap dada concreta per a documentar aquesta propietat, sabem en canvi que els capítols matrimonials d'aquests cònjuges daten del 1339, en els quals constava que l'esposa aportava al matrimoni diversos immobles; i que el testament de Bernat Campmany era datat el 1362.

El document no dóna cap més detall sobre aquesta casa i el seu pòrtic, segurament pel fet que els Pujades eren successors directes dels Campmany, i la finca no canvia de propietaris de fora de la família en tot aquest temps.

LA CASA NÚM. 4

Coincidia aproximadament amb l'actual número 3 del carrer de la Jonquera. En el 1584 aquesta casa tenia eixida i afrontava a orient amb el carrer de la Jonquera, a occident amb el carreró que anava de la plaça de l'Oli a l'església de Sant Pere, i a tramuntana amb l'Hospital de Pobres. Probablement és aquesta la casa on va néixer Misser Miquel Pujades, que consta que naixé al carrer de la Jonquera el 16 de febrer del 1529⁽⁶⁾. L'immoble fou adquirit per l'anteriorment esmentat matrimoni Campmany per compra que feren a Antoni Terol de Tonyà i a Pere Messeguer, prevere i hebdomader de l'església de Siurana que eren marmessors testamentaris d'Arnau Coll, jurispèrit de Figueres, el qual testà l'any 1339.

GENEALOGIA DELS PUJADES

La gran finca que ens ocupa va continuar en mans de la mateixa família fins a l'esmentada venda de l'any 1584. A continuació donaré una relació dels membres de la nissaga que n'ostentaren la titularitat:

Nicolau Pujades, casat amb Vicenta Campmany, qui rebé l'any 1400 en herència del seu pare part de les cases que ens ocupen. Els succeí el seu fill:

Pere Pujades, mercader de Figueres, qui testà el 1418 a favor del seu fill:

Antoni Pujades, mercader de Figueres, testà el 1462 a favor del seu fill:

Mateu Pujades, apotecari, fou qui incorporà la resta de les cases de la finca al patrimoni familiar, testà el 1483 a favor del seu fill:

Pere Pujades, mercader, el qual testà el 1550 a favor del seu fill:

Miquel Pujades, doctor en ambdós Drets, qui ja havia mort el 1590.

EPÍLEG

El document que acabem de repassar ens aporta un seguit de dades inèdites sobre la formació i evolució de les cases i pòrtics d'aquest costat de plaça. Actualment no resta cap senyal arquitectònic visible; els porxos foren aparellats i, en l'espai que ocuparen avui hi ha botigues; les cases han estat renovades i res en apària no fa pensar en aquesta història de sis segles que aquí hem seguit en part. Tot i així encara ens resta el traçat de la línia d'edificació pel costat de la plaça i la divisió de les finques; pel que fa a les façanes es conserva tal i com ens és descrit en documents del segle XV.

NOTES

- (1) A.D.G., Santa Maria de Vilabertran, 5.5.30, Capbreu de Figueres 1363. "IIII-V", cosit al final del capbreu del 1343.
- (2) Laborde, A., 1808, *Itinéraire descriptif de l'Espagne et tableau elementaire des differentes branches de l'administration et de l'industrie de ce royaume*, Paris, 6 volums. Esmentat per Compte Freixenet, A., 1966-1967, *Geografia urbana de Figueres*, A.I.E.E., Figueres: 143.
- (3) A.H.G., P.F., not. Josep Mitjavila: 28-6-1584.
- (4) Id., Id., not. Joan Casals, vol. 186, a. 1606: 14V. Francesc Saló, mercader arrenda a Pere del Camp, esparter, l'anomenada botiga de la Torre que afrontava a orient amb el carrer de la Jonquera i a migdia amb la Plaça.
- (5) Id., Id., not. Joan Sagner, vol. 292, a. 1619.
- (6) Rodeja Galter, E., 1944, Figueras. "Notas históricas 1832-1900". Imp. Montserrat, Figueres.
- (7) Torrent Orri, R., 1962, *La Crónica de J. Pujades*, A.I.E.E., Figueres: 67.

III

LA CAPELLA DE NOSTRA SENYORA DE SANTA ELISABET I SANT FRANCESC

La capella de Nostra Senyora de Santa Elisabet i Sant Francesc era situada a la plaça de l'Ajuntament i ocupava la meitat nord de l'actual casa de la vila, és a dir que la seva ubicació coincidia amb la de l'edifici del vell ajuntament que fou enderrocat en el primer quart del segle XX per construir l'actual que ocupa tota la façana de l'illa de cases.

Contrastant amb el fet que la seva existència hagi estat desconeguda fins avui, els documents que casualment he localitzat, ens proporcionen una sèrie de dades referents a la seva construcció, materials, jornals, descripció, ornamentals, objectes de culte i fins i tot de la seva benedicció. Aquest luxe de notícies documentals, és poc habitual en els edificis de la mateixa època i característiques, i encara menys si són situats a Figueres.

El temple que ens ocupa, fou fet construir per Francesc Llombart, burgès de Figueres, com a capella particular annexa a la casa de la seva propietat, en la qual habitava. Fou enllestida i beneïda l'any 1607.

L'INDRET I EL SEU ENTORN

El lloc on s'edificà aquesta capella, era ocupat anteriorment per l'anomenada casa Marca, que ja era propietat del mateix Llombart, qui també era titular de la casa annexa (com ja hem vist), de manera que tot el que avui és façana de l'ajuntament, aleshores era seu.

Davant de la casa Marca, pel costat de la Plaça, hi havia la peixateria que també devia ocupar en part la calçada en el primer tram de la pujada de l'Església, indret que també era conegut amb el nom de plaça de la Peixateria. El que encara no he pogut aclarir, és si el nom de Peixateria era aplicat a un lloc descobert de la Plaça on eren instal·lades les taules per a la venda de peix, o bé si la peixateria tenia un cobert o porxada propi, com sabem que tenia la carnisseria.

El document més reculat que he trobat referent a l'edifici on posteriorment s'aixecà la capella data del 1508, i correspon a un capbreu del monestir de Vilabertran; en dit any consta que la casa era propietat d'Antoni March, metge, personatge de qui segurament provenia el nom de casa Marca. La notícia prové de la capbreuació de les cases contigües. La primera d'aquestes cases ocupava l'angle S.E. de l'illa de cases; el capbrevador era Narcís Puig, mercader; l'immoble afrontava a orient amb la Plaça, a migdia amb el carrer de Besalú, a ponent amb una altra casa del dit Puig que abans fou de Guillem Bataller, i a tramuntana amb la casa d'Antoni Marc, metge, que també fou propietat de l'esmentat Bataller; també consta que la casa capbrevada fou anteriorment propietat de Bernat Vermell i abans d'Arnau Bosser⁽¹⁾. L'altra

casa que afrontava amb la futura capella, era propietat de Miquel Moner, fuster, i hi limitava en part a orient, la resta del límit oriental, confrontava amb la casa de Narcís Puig que fou de Guillem Bataller, a migdia amb el carrer de Besalú, a ponent “amb un altre carrer que va a l'església parroquial” (avui carrer Sant Pere) i a tramuntana amb la casa de Pere Clotas, dagger⁽²⁾.

La següent notícia cronològica, que fa referència a l'edifici on posteriorment s'ubicà la capella, data del 1564. Aleshores l'immoble era propietat del magnífic Miquel Jaume Martí, resident a Barcelona, segons consta en un document pel que Antoni Miquel Martí, donzell de Figueres, actuant com a procurador del propietari, arrendà a l'honorable Esteve Pujol, cirurgià, tota la botiga que hi havia sota les cases de la seva propietat situada a la Plaça de la Vila en el cap de les taules de la peixateria, anomenada la botiga del Cantó. La durada del contracte era de tres anys i el preu del lloguer era de 4 lliures i 4 sous anuals⁽³⁾.

La darrera referència anterior al nou temple data del 1606 (un any abans de la consagració). És un document pel que Jaume Pellicer, pagès de Vilabertran, i Anna Renau i Clotas, la seva esposa, arrenden a Pere Bosch prevere i hebdomader de l'església parroquial de Sant Pere, una casa situada a la plaça de l'Oli (placeta que aleshores ocupava una part de l'actual plaça Pius XII) i davant de la Peixateria. La dita casa afrontava a orient amb la plaça de la Peixateria (avui pujada de l'Església), a migdia amb “La casa Marcha, que avui posseeix el magnífic Francesc Llombart, burgès”, a occident amb un altre carrer públic (avui carrer Sant Pere) i a tramuntana, part amb la casa de la pubilla Perandreua, esposa de Joan Pujades i Vilar, notari públic de Figueres i part amb la dita plaça de l'Oli⁽⁴⁾. La ubicació d'aquesta casa pot establir-se amb força precisió en la cantonada que formen la casa de la vila i l'edifici de “la Caixa”, ocupant una petita part de l'actual ajuntament i tota la façana de llevant de la Caixa d'Estalvis.

La resta de dades que ens ajuden a situar l'emplaçament d'aquesta capella, ja provenen dels documents que hi tenen relació directa: “La torre de la Pescateria que és dejús la casa Marca”; “capella al costat de la casa on habita el dit Francesc Llombart situada a la Plaça Major de la dita vila”; “...haver en dita capella dos finestres de pedra picada, la una mira envers la Plasa a la part de sol ixent...; la altra mira a la part de tramuntana, anant a la isglésia maior”; etc.

ELS PROPIETARIS DE LA NOVA CAPELLA

Francesc Llombart, burgès de Figueres, consta que era fill de Francesc Pont i Llombart, mercader de Figueres i de Margarida, cònjuges, ambdòs ja havien mort en 1608⁽⁵⁾.

En 1596, Elisabet, qui posteriorment seria la seva esposa, era vídua de Francesc Puig, mercader de Figueres, i actuava com a tutora testamentària de Francesc, el seu fill que aleshores era menor d'edat; això consta en un document pel que Francesc Llombart i Elisabet Puig, es venen una era que tenien per indivís en el lloc on avui hi ha la cantonada del carrer Nou amb la Rambla⁽⁶⁾.

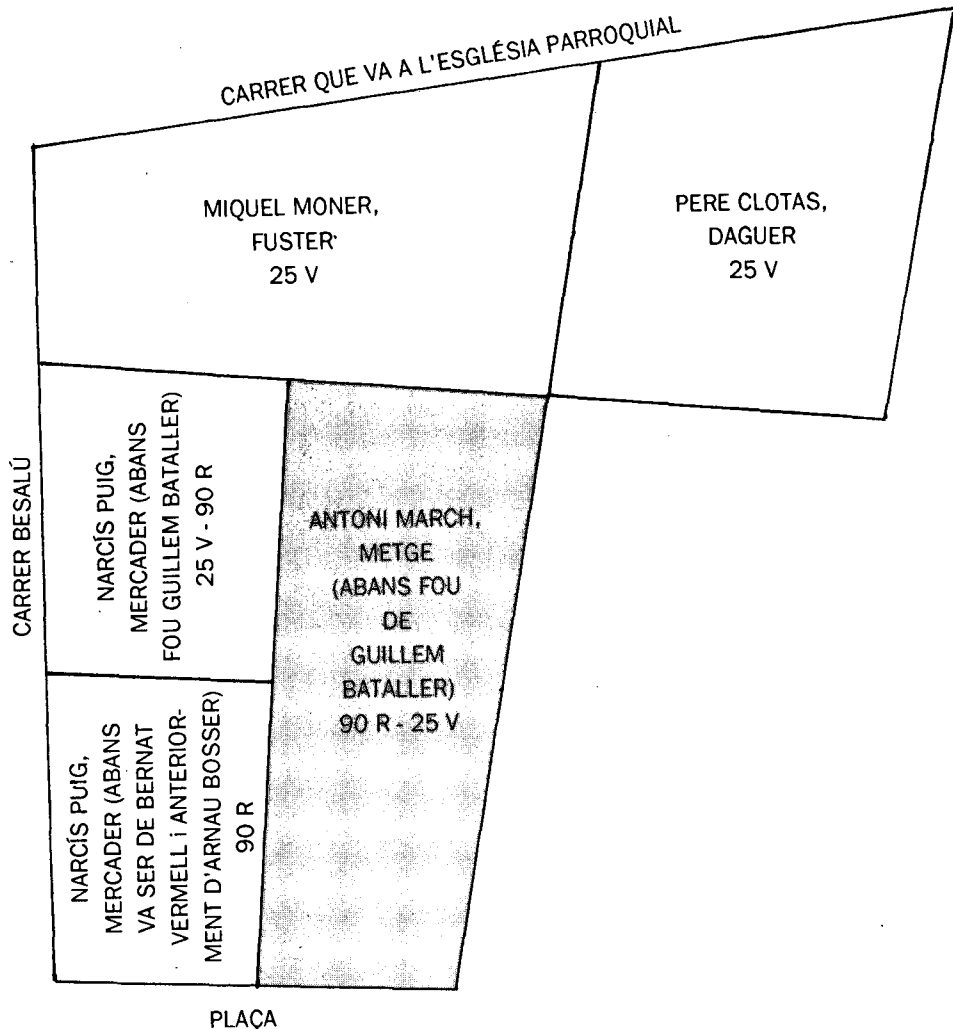
El 1600, Francesc Llombart era cònsol en cap de la vila; llavors encara no habitava a la casa de la Plaça, sinó que vivia al carrer d'En Millerols (avui Joan Maragall), car consta en l'acta de constitució del col·legi de notaris de Figueres que l'acte formal de fundació tingué lloc en una habitació de casa seva⁽⁷⁾. Era un important propietari d'immobles a Figueres tant de cases, solars i patis com de terreny agrícoles⁽⁸⁾. Pel que fa a la indústria, era el titular d'unes adoberies que eren situades on avui hi ha la Placeta Baixa de la Rambla a l'inici de l'illa de cases formada pels carrers Monturiol-Rambla-Caamaño⁽⁹⁾. Juntament amb Sixt Pou, blanquer de Figueres, eren al 1604 els arrendataris del cobrament dels rèdits de la col·legiata de Santa Maria de Vilabertran⁽¹⁰⁾. El 1607, consta com a síndic i procurador del monestir de Santa Maria de Jesús de Figueres⁽¹¹⁾. També es dedicà al comerç a l'engròs de grans; sobretot en els anys en què escassejava el blat, nombrosos creditors de tota la comarca, reconeixen deure-li diners en concepte de blat que ell els havia venut⁽¹²⁾. Per a arrodonir el considerable pes que tenia aquest personatge en el món de l'economia i el comerç local de la seva època, des de l'any 1600, el trobem com a senyor del terme i castell de Boadella⁽¹³⁾, títol que sempre més farà constar que ostenta, encara que només sigui una simple referència com a testimoni d'una acta notarial.

D'Elisabet Puig, la que seria la seva esposa, ja hem dit que en 1596, era vídua i que actuava d'administradora dels béns que el seu difunt marit havia llegat a Francesc Puig, fill d'ambdós. El fill, hereu d'un patrimoni considerable, consta que en 1600, estava casat amb Aurosia Mitjavila, pubilla i hereva d'una important família figuerenca amb diverses propietats, entre les quals hi havia l'hostal del Salvatge, situat al carrer Girona; Francesc Puig actuarà com a procurador dels béns de la seva esposa⁽¹⁴⁾, però morí prematurament l'any 1602⁽¹⁵⁾ i el patrimoni que li havia llegat el seu pare, és heretat per la seva mare.

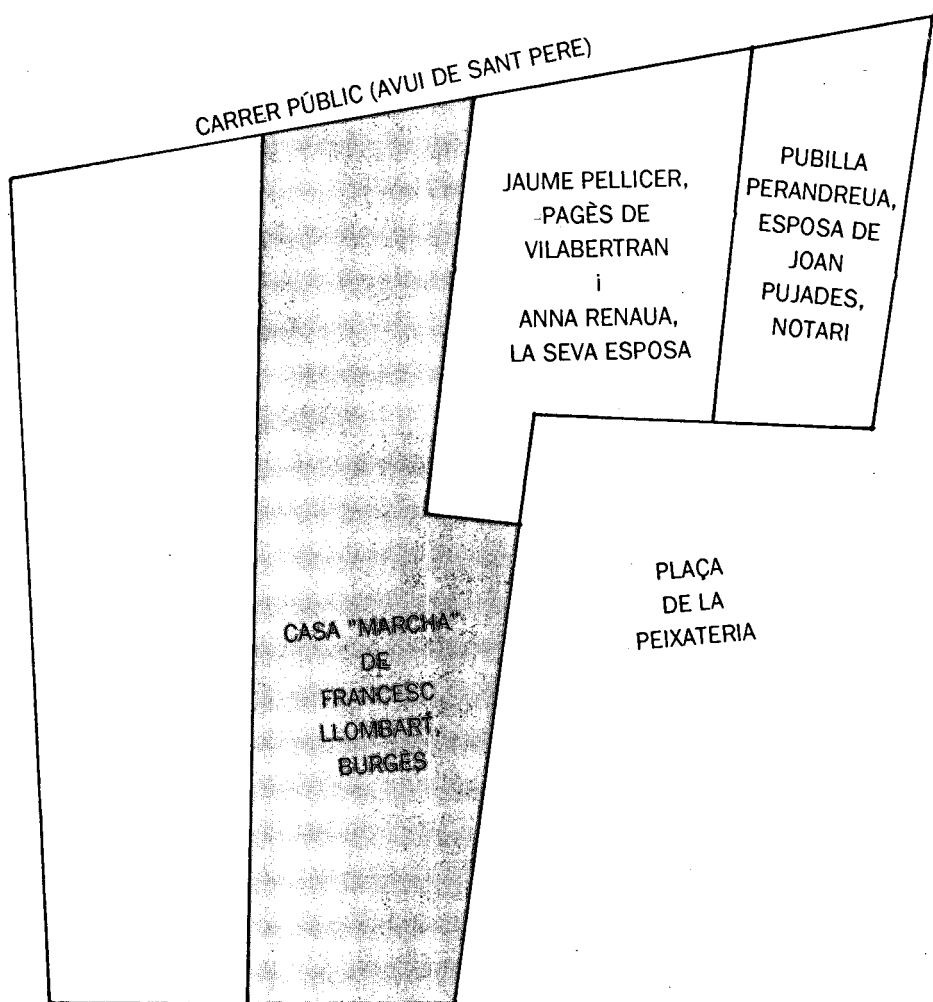
Un any després de la mort del seu fill, Elisabet signa capítols matrimonials per a casar-se amb Francesc Llombart⁽¹⁶⁾. Aquests cònjuges seran els promotors de la nova capella per a l'advocació de la qual triaran els sants titulars del seu patronímic.

LES OBRES DE CONSTRUCCIÓ DE LA TORRE

El primer document que cronològicament fa esment d'aquesta capella, no la cita directament. És l'època per la qual Antoni de Reig, mestre de cases, reconeix haver rebut de Francesc Llombart 249 lliures per fabricar una torre a la casa Marca, sobre la Peixateria. L'alçada era de tres pisos (segurament el pis era l'equivalent al d'una casa convencional de l'època). Les parets eren de pedruscall amb les cantoneres de carreus ben treballats. En un principi s'obriren dues finestres cantoneres que miraven a migdia i a llevant amb un pilar cantoner i els altres dos muntats de pedra picada; però la mala qualitat de la pedra emprada, els obligà a canviar els elements de carreus treballats, per la qual cosa calgué apuntalar les arcades que sostenien els pilars i cantoners defectuosos. Aleshores s'aprofità l'ocasió per a reformar el projecte inicial i col·locar quatre pilars, amb la qual cosa la torre devia quedar amb una finestra per a cada una de les quatre parets. Una d'aquestes finestres, segurament la que donava a la Plaça, era més alta que les altres.

L'illa de cases on avui es troba l'ajuntament segons el capbreu del monestir de Vilabertran del 1508 que es troba a l'Arxiu diocesà de Girona (A.D.G., 5.5.30, Santa Maria de Vilabertran, Capbreu de Figueres 1508-1509). Consten els titulars de les diferents cases en dit any i en algun cas el del propietari anterior. Les xifres indiquen les pàgines del capbreu de les que provenen les dades adjuntes. La casa assenyalada amb una trama ombrejada correspon al lloc on cent anys més tard s'edificà la capella de Sant Francesc i N.^a S.^a de Santa Elisabet.

Sector de la pujada de l'Església segons una escriptura datada el 1606 i que és esmen-
tada en el text. La casa Marca que posteriorment albergà la capella que ens ocupa
treia façana a la plaça de l'Ajuntament i al carrer de Sant Pere, però el temple devia
tenir unes dimensions més reduïdes.

La factura, que està datada el 20 de gener del 1607, es desglossa de la següent manera:

350 jornals de paleta a 5 sous per jornal	87 lliures 10 sous
200 jornals de manobra a 4 sous per jornal	40 lliures
300 quarteres de calç a 18 diners la quartera	20 lliures, 10 sous
250 carretades de pedra a 2 sous la carretada	25 lliures
400 càrregues de sorra a 6 diners la càrrega	10 lliures
Per arreballar, treballar i portar 2 finestres cantoneres i un pilar	10 lliures
Per 2 cantoneres	15 lliures
Per la finestra més alta de pedra picada	4 lliures
Per arreballar i picar les cantoneres dels quatre pilars de pedra que calgué renovar perquè eren dolentes	25 lliures
Per apuntalar la torre i arcades, pel canvi d'elements de pedra abans esmentats	10 lliures.
Total	249 lliures

El mateix document ens ajuda a fer-nos una idea del cost de l'obra en aquella època. El preu total de la construcció de la torre era l'equivalent a 996 jornals de paleta⁽¹⁷⁾.

DESCRIPCIÓ DE L'INTERIOR DE LA NAU

Quan la nova capella estava enllestida i s'havia de demanar al bisbe de Girona (Aleshores ho era Francisco Árevalo de Zuazo) permís per a beneir-la; el prelat encomanà a Montserrat Betge, prevere i sagristà de la parròquia de Sant Pere de Figueres, que fes una inspecció per a comprovar que el temple estava en condicions per a ser consagrat. La seva visita d'inspecció tingué lloc el 8 de maig del 1607.

El visitador comença fent constar que la nova capella era un edifici gairebé independent del domicili particular de Francesc Llobart, amb el qual estava comunicat per una porta oberta a la paret de migdia que donava a una estança gran de la dita casa en la que hi havia algunes arques, una taula i alguns quadres. La porta (segurament la que comunicava amb la casa, car no consta que n'hi hagués cap que comunicés directament amb l'exterior), era de pedra picada amb els batents grans de fusta, pany i clau. El sòl estava ben enrajolat amb "volta grassa", probablement el mateix tipus de rajola amb què estava construïda la volta que també consta que era de volta grassa. Les parets eren enguixades i estaven decorades amb alguns quadres. Hi havia dues finestres de pedra picada; la primera donava a la Plaça, comptava amb molt bones portes, gelosies i finestrons i amidava 12 pams, (uns 234 centímetres); per 4 d'amplada, (uns 78 centímetres); l'altra finestra donava a tramuntana, és a dir que mirava a l'església de Sant Pere i amidava 8 pams d'alçada, (uns 156 centímetres) per 8 d'amplada, (78 centímetres aproximadament).

L'altar major tenia un retaule sota l'advocació de Sant Francesc i Nostra Senyora de Santa Elisabet; era fet de revolt de rajoles dobles i de guix. Amidava entre 10 i 12 pams d'amplada, (uns 205 centímetres) i d'alçada de 4 a 5 pams, (uns 88 centímetres). Sota del dit retaule hi havia dos calaixos que feien la mateixa llargada i amplada que l'altar on eren guardats els complements necessaris per al dit altar. Davant del retaule i en un aparador es guar-

daven els candelers, dos cristos i dos jesusos. Finalment s'esmenten tres tovalles d'altar, llargues i noves; ara, sacra; missal romà nou; calze amb la seva patena; dos pallis, un de ret guarnit amb el seu frontal, i l'altre de xamellot fi vermell amb aigües, amb el frontal guarnit de seda blanca, verda i vermella, tot l'entorn era guarnit amb flocadura. L'altar estava revestit de fusta amb la coberta de cuir. Hi havia a més dues casulles: una de vellut carmesí, guarnida amb franges d'or fi, amb estola, maniple, amit i cinyell, era beneïda i a punt per a dir missa; l'altra casulla, era de xamellot fi d'aigües morades amb tots els complements.

El visitador clou el document fent constar que la nova capella era apta per a ser beneïda. A part de Montserrat Betge, que actuà com a inspector, també hi eren presents, en qualitat de testimonis, Jaume Calvó, Antoni Llorens i Francesc Saurí, tots tres preveres de la comunitat parroquial de Sant Pere de Figueres⁽¹⁸⁾.

LA CERIMÒNIA DE BENEDICCIÓ DEL NOU TEMPLE

L'autorització per a la consagració de la capella per part del prelat gironí fou signada l'1 de juny del 1607; en el document es fa constar clarament que no es podia celebrar missa en aquesta capella els diumenges i festes de precepte mentre a la parròquia de Sant Pere se celebrés la missa major; tanmateix tant Francesc Llombart com la seva família no quedaven exempts del compliment dominical a l'església parroquial. Aquesta mena de limitacions en l'ús de les capelles particulars, era habitual segons m'informa mossèn Miquel Pujol i per tant era un document estereotipat.

L'acte de consagració tingué lloc tres dies més tard, el dilluns 4 de juny del 1607, que era dilluns de Pasqua Granada. Es reuniren al cementiri de l'església parroquial (que aleshores ocupava una part de l'actual plaça Pius XII) Montserrat Betge, prevere i sagristà de Sant Pere; el notari Joan Casals, que havia d'aixecar acta de la consagració, Joan Saurí, pagès, i Jaume Bellvilar, sabater. Aquests dos últims personatges actuaren de testimonis. En primer lloc es donà lectura a l'autorització episcopal que he esmentat a l'inici del present apartat.

Posteriorment s'inicià una processó fins la nova capella, en la qual participaren dotze preveres de la comunitat parroquial; aquesta processó fou seguida "per tot lo poble", segons expressió del document original. Tot seguit es procedí a la benedicció de la capella, amb la participació de tots els preveres esmentats, i finalment se celebrà una solemne missa per a la qual foren utilitzats els vestits sacerdotals existents a la capella⁽¹⁹⁾.

EL MONUMENT DINS EL CONTEXT HISTÒRIC I URBÀ

Els avatars posteriors de l'edifici, de moment són desconeguts. Ni tan sols és esmentada en les visites pastorals que feren els bisbes de Girona a la nostra ciutat posteriors a la consagració del temple, tot i que el prelat, en el document d'autorització, fa constar que es reservava el dret de fer la visita d'inspecció quan li semblés adient. La següent notícia cronològica de l'immoble és 150 anys posterior als documents que he presentat: el 1757 sabem

que s'estava construint en aquest solar la casa de la vila que era de nova planta i de la qual, de moment, no sabem si es va reaprofitar algun dels elements de pedra picada existents al vell edifici.

La construcció d'aquesta capella particular es produeix en un moment de considerable desenvolupament econòmic, demogràfic i urbanístic de Figueres, en els anys en què la nostra ciutat es consolida definitivament com a capital comarcal. El nou edifici devia destacar notablement de la resta de construccions de la Plaça, a l'aspecte marcadament mercantil de la qual, ara s'afegia un lleuger toc d'ambient levític. Amb el nou temple, l'immoble es devia convertir en l'indret més destacat de la Plaça, situació que, malgrat els canvis de funció i les reedificacions, ha mantingut fins avui.

L'expansió figuerenca del moment té com a impulsors més destacats els burgesos. La paraula burgès a nivell local, comença a ser utilitzada pels volts de l'any 1600. Segurament aquesta dignitat els pervenia per concessió reial de l'any 1599, com succeeix amb tants títols semblants d'arreu del país. A Figueres a part de Francesc Llombart, també consten com a burgesos diversos membres de les famílies Prats i Bassedas; a més d'aquest reduït cercle burgès de condició reconeguda, són equiparables pel que fa a les activitats que desenvolupaven, com el poder econòmic de molts botiguers, mercaders i alguns personatges que teòricament consten com a artesans. Tots plegats tenien en comú el fet de no exercir directament cap treball mecànic, si bé tenien interessos en la indústria i l'agricultura; les activitats comercials, sobretot el comerç a l'engròs; l'arrendament del cobrament d'impostos, imposicions i rèdits que els llogaven les institucions, les comunitats monàstiques i els nobles; el lloguer de les seves propietats i la creació de censals que els reportaven rendes fixes anuals. Francesc Llombart va ser el membre més destacat de la burgesia figuerenca de principis del segle XVII; els documents que aquí he resumit sobre la capella de Nostra Senyora de Santa Elisabet i Sant Francesc, que ell manà construir, són testimoni de la seva posició econòmica i de la seva religiositat.

NOTES

- (1) A.D.G., Santa Maria de Vilabertran, 5.5.30, Capbreu de Figueres 1508-1509, vol. II: "LXXXX" r i v. En el document original, consta que el carrer Besalú havia portat anteriorment el poc afalagador nom de carrer de la Porqueria: "... in vico antiquitus vocatus de la Porquaria et nunch de Bisulduno...". No es pot descartar que aquesta denominació que també apareix en algun altre lloc de capbreu sigui deguda a un malentès de l'escriptur.
- (2) Id., Id., Id., Id., vol. I: XXIII r.
- (3) A.H.G., P.F., not. Jaume Quintana, vol. 44, 11-2-1564.
- (4) Id., Id., not. Joan Casals, vol. 186, a. 1606: 3V-4R.
- (5) Id., Id., Id., vol. 188, a. 1608: 154R.
- (6) Id., Id., not. Salvador Prats, vol. 95, 2-7-1596.
- (7) Id., Id., not. Miquel Gaspar Casamitjana, vol. 190, 30-1-1600.
- (8) Consta que tenia cases en propietat en diversos indrets de la vila de Figueres, als carrers d'En Milleroles, Moreria, Magre, Sant Pere, plaça de l'Oli, Plaça Major, un pati de la Pedrera... i terres a les Eres del portal de Peralada, Serramitjana, Cendrassos, Garrigal...; sense comptar les que posseïa en d'altres poblacions.
- (9) A.H.G., Id., Id., a. 1602: 57R.
- (10) Id., Id., not. Domènec Francesc Vilar, vol. 313, a. 1604: 184R.
- (11) Id., Id., not. Joan Casals, vol. 187, a. 1607: 231V.
- (12) Id., Id., not. no identificat, vol. 886. Al llarg de tot aquest volum es troben nombroses escriptures on particulars de diverses poblacions reconeixen deure-li diners pel blat que Francesc Llombart els havia subministrat.
- (13) Id., Id., not. Joan Casals, vol. 177, a. 1600: full solt núm. 2.
- (14) Id., Id., not. Martirià Grau, vol. 225, 15-2-1600.
- (15) Id., Id., not. no identificat, vol. 886, a. 1604: 91v-92-R.
- (16) Id., Id., not. Joan Casals, vol. 188, a. 1608: 84V-85V.
- (17) Id., Id., Id., vol. 187, a. 1607: 17R-17V.
- (18) Id., Id., Id., Id.,: 128R-129R.
- (19) Id., Id., Id., Id.,: 147R-148R.

IV

LA CONSTRUCCIÓ DE L'HOSPITAL DE POBRES AL CARRER NOU

El darrer dels articles del present recull, tracta en principi del tema menys inèdit dels aquí presentats: La construcció de l'Hospital de Pobres al carrer Nou, que subsistí el que hi havia al vell casalot del carrer de La Jonquera. Alguns autor locals ja han assenyalat l'origen d'aquest trasllat, fet en el segle XVII, mercès a Úrsula Roca i Vilanova, qui donà un terreny d'una vessana contigu a la capella de Sant Llätzer i Sant Baldiri i a l'hospital de Mesells. Però més enllà d'aquesta simple i concisa dada, molt poca cosa més s'ha dit sobre aquest canvi d'emplaçament. En el present article presentaré unes quantes notícies inèdites sobre la situació de l'establiment, els llegats, les obres i el seu finançament. Notícies que alhora són testimoni d'una època de forta expansió de la ciutat, dels homes que la van fer possible i de la transformació que experimentà la més vella institució laica de la població per a adaptar-se a la importància demogràfica i econòmica que havia convertit Figueres en la vila capdavantera de la comarca.

SITUACIÓ PRÈVIA DELS HOSPITALS DE LA VILA

Bernat Jaume i Garsendis, matrimoni que fundà l'Hospital de Pobres en 1313, s'oferiren per a treballar com a hospitalers en la nova institució⁽¹⁾. En 1343, Bernat Jaume ho continuava essent car en dit any capbreva una peça de terra situada en un lloc del terme de Figueres dit Aiguamorta, el domini directe de la qual corresponia per indivís al monestir de Vilabertran i a l'Hospital de Pobres de Figueres⁽²⁾. Aquest primer hospitaler morí en 1347, aleshores Ramon Duran i Pere Margall, obrers i Bernat Serra, Pere Gras i Pere de Perafità, cònsols amb el consentiment del bisbe nomenaren com a rectors i administradors de l'hospital a Pere Puget i a la seva esposa; els nomenats havien de fer vot d'obediència, canònica, prometre administrar bé i portar el vestit habitual dels hospitalers^(2 bis).

A començaments del segle XVI, tenim constància que el model d'administració havia variat. Aleshores la institució era regentada simultàniament per tres o quatre procuradors que s'anaven renovant de manera alternada. La gestió del procuradors no sempre fou prou clara; els ingressos de les quantitats corresponents als cobraments dels censos emfitèutics, a vegades són anotats en el llibre de comptes de l'Hospital amb un retard considerable de fins a dotze anys, el bisbe de Girona, fa constar en 1554 que Francesc Vilar, peraire, havia estat durant molts anys procurador de l'Hospital, que devia molt i que mai no havia dat compte. Fins i tot hi havia testadors que feien algun llegat a la institució que disposaven que fossin les dones setmaneres (dones encarregades de les qüestions domèstiques) qui administressin directament les quantitats llegades⁽³⁾. Un curiós i alhora contradictori exemple

d'aquesta actitud, és el d'Anna, vídua del notari Francesc Joher, qui en un primer testament redactat en 1576, estableix una pensió perpètua de 5 lliures anuals per a les necessitats dels pobres malalts de l'establiment, pensió que havien d'administrar directament les setmaneres sense intervenció dels procuradors de l'Hospital⁽⁴⁾. Posteriorment aquesta dama es casà amb Esteve Cellers, doctor en Drets, qui morí en 1602, any en què ocupava el càrrec de cònsol en cap de la vila de Figueres. Contrastant fortament amb l'esperit del testament abans esmentat, en el qual Anna mostra la seva desconfiança envers els administradors de la institució, és el següent document en què fa constar que Esteve Cellers, havia estat administrador de l'Hospital durant set anys que anaven del 1595 al 1601. En finalitzar aquest període, reconeix deure a la institució la respectable xifra de 602 lliures, 17 sous i 2 diners que ell havia rebut en concepte de fruits i emoluments propis del dit Hospital i que en el seu moment no havien estat ingressats a les arques de l'entitat; dos anys després de la seva mort, la seva vídua reconeix que encara li manquen pagar 110 lliures, 16 sous i 6 diners, quantitat que no estava a disposició de poder pagar, per la qual cosa proposà als procuradors de canviar el deute per un censal de 115 sous anuals de pensió que ella rebia de Bernat Vidalet, sabater de Figueres; la proposta fou acceptada previ consentiment del dit Vidalet⁽⁶⁾.

L'edifici que albergava l'Hospital continuava en el seu primitiu emplaçament medieval del carrer de la Jonquera, a la part de migdia de la capella de Sant Sebastià; en 1557, disposava de tres llits amb el seu parament i hi havia tres habitacions⁽⁷⁾. En el testament de Sixt Pou mercader de la vila, datat el 1602, s'esmenta la cambra dels capellans de l'Hospital⁽⁸⁾. La situació en què es trobava la casa del primer hospital en el moment en què els cònsols de la vila decidiren construir el nou edifici, és descrita pels seus successors en el càrrec en un document datat el 1628: "Considerant los cònsols i el consell de la present vila de Figueras lo perill y ocasió pròxima era de infeccionar tot el poble en temps de malalties contagiosas, essent com era lo Hospital de Pobres situat dins los murs de la present vila y en un dels carrers més públichs y de major concurs; y estar dit hospital ja molt dirruit y las instantias y cambras de aquell molt apretades sens poder-se exelar per lo poch lloch tenia lo siti de dit hospital de hont per la experiència se veyia, era més de sepultura de pobres que no salut..."⁽⁹⁾.

Paral·lelament a aquesta institució, existia a mitjans del segle XVI l'Hospital de Mesells, dedicat a atendre malalts infecciosos. Era situat en el que avui és espai central de la plaça doctor Ernest Vila, prop de la cantonada amb el carrer Castelló; annexa a aquest establiment, hi havia una capella dedicada a Sant Llützer i Sant Baldiri que havia estat fundada el 1532 pel cavaller Pere Roca⁽¹⁰⁾. El 1557, sabem que aquest hospital comptava amb tres habitacions i dos llits; nou anys més tard, els llits ja eren tres. L'administració anava a càrrec de procuradors⁽¹¹⁾. En el darrer quart del segle XVI, la institució devia decaure considerablement, car no consta en els capítols de donacions de cap testament, ni tampoc és esmentada en les visites pastorals dels bisbes; no es pot descartar que aquest establiment desaparegués del tot, ja que com hem vist l'Hospital de Pobres acollia també malalts infecciosos a principis del segle XVII.

LA DONACIÓ DEL TERRENY PER PART D'ÚRSULA ROCA

Úrsula Roca era filla i hereva universal de Pere Joan Roca, donzell de Figueres, personatge que ja havia mort en el moment de la donació del terreny el 1608. Els Roca eren una família de donzells de la nostra ciutat el que tingueren un gran protagonisme en la Figueres del segle XVI. Ells foren qui fundaren la capella de Sant Llàtzer i Sant Baldiri, i qui protegiren l'adjunt Hospital de Mesells, edificis que ocupaven part del que després seria Hospital de Pobres del carrer Nou i que els figuerencs dispensaven poques predileccions. Úrsula es casà amb Jaume Ponç de Vilanova, donzell de Fortià. El matrimoni fixà la seva residència en aquest poble empordanès, en el qual es redactà l'acta de donació del terreny en què s'edificaria el nou hospital el 28 de gener del 1608⁽¹²⁾.

A l'acte hi foren presents Joan Marimon, Pere Casals i Salvador Prats, aleshores cònsols de la universitat de Figueres i Sixt Pou, en representació dels procuradors de l'Hospital de Pobres. El terreny que amidava aproximadament una vessana, afrontava a orient part en honor del dit Sixt Pou, part en honor de l'esposa de Pere Coll Sabater; a migdia amb el camí que menava de Figueres a Castelló (avui carrer Castelló); a ponent en part amb la capella de Sant Llàtzer i part en honor de la universitat de la vila (sembla, doncs, que el terreny donat no limitava directament amb el carrer Nou); i a tramuntana amb el camí dels Olivars (avui carrer de la Rutlla).

La donadora imposà certes condicions: edificar en el terreny un hospital on hi puguin habitar còmodament els pobres mesells, sense que ningú els pogués treure, edificar una capella en honor de Sant Llàtzer i Sant Baldiri, aprofitant el mateix retaule (de la capella preexistent) o fent-ne un de semblant. Que se celebrés en la capella del dit hospital perpètuament una vegada al mes, una missa en remissió dels pecats de la donadora i dels seus avantpassats. Que sobre la porta de la dita capella figuressin les armes dels Roca. Que es faci en el nou hospital una cambra dita de la senyora Roca sobre la porta de la qual figurés l'escut d'armes dels Roca. Que en el cas de que no es fes l'hospital "junt la casa que és avuy dels masells que la present donació sia nulla y per no feta".

LA CONSTRUCCIÓ DEL NOU HOSPITAL

A petició dels cònsols, el bisbe de la vila, el bisbe de Girona Francisco Arévalo de Zuazo, autoritzà la construcció del nou edifici fora dels murs de la vila. Segons fan constar aquests èdits, els recursos de l'Hospital eren molt limitats, fins a l'extrem que no disposava de mitjans suficients per a atendre els pobres que acollia, per la qual cosa la universitat socorria la institució. El projecte era ambiciós, i les dificultats de finançament òbvies. Per a fer front a una part de la despesa, l'esmentat prelat concedeix permís que per espai de deu anys, les rendes i emoluments de l'Almoina Comuna del Pa Cuit que cada any es distribuïa a tothom (rics i pobres) per Divendres Sant i les festes de Pasqua, siguin destinades a l'obra del nou Hospital. Aquesta concessió fou renovada pels bisbes Onofre de Reart el 1619, per Garcia Gil Manrique el 1629, i per Gregori Parcero el 1638⁽¹⁴⁾.

La façana de l'antic hospital de Figueres al carrer Nou destruït durant la darrera guerra civil, encara conservava força elements de l'època de la primitiva construcció en la primera meitat del segle XVII.

Una altra part del finançament provenia de les almoines; tenim documentades algunes de les que es feien per via testamentària, on els atorgants fan constar que deixen una determinada quantitat de diners "per a la fàbrica de l'Hospital". Alguns d'aquests donatius provenien de la comarca, com és el cas de Joan Moy, fill del difunt Eloí Moy, pagès de Bàscara, que fa donació el 1608 a l'Hospital de Pobres de Figueres de tots els seus béns mobles i immobles⁽¹⁵⁾; el mateix any, Joan Molí, treballador de Terrades detingut per malaltia a l'Hospital, nomena a la institució com a hereva universal⁽¹⁶⁾. Elisabet Duraut, esposa de Pere Duraut, pagès de Vilamalla, de consentiment amb el seu marit fa donació de la meitat dels seus béns a la fàbrica de l'Hospital comú de la vila de Figueres a l'any 1608^(16 bis).

L'any 1620 és demanada al bisbe de Girona autorització per a fer un cementiri al costat de l'obra de l'Hospital; aleshores la senyora Roca fa una instància al prelat per a aconseguir que el permís no fos donat al·legant que la universitat i els administradors s'havien compromès "... a fer una capella i una casa a hont los masells idoneament poguessen star com abans staven..." i que aquesta condició fins aleshores no s'havia acomplert⁽¹⁷⁾, en cap moment però reclama la devolució del terreny. De fet els interessos dels promotors de l'Hospital, no coincidien amb els de la senyora Roca; mentre els primers volien traslladar i ampliar l'Hospital de Pobres, l'esmentada dama pretenia la continuació de l'Hospital de Mesells i de la capella de Sant Llàtzer i Sant Baldiri que sempre havien estat emparats per la seva família. Les gestions per a frenar l'autorització del cementiri no tingueren èxit i la llicència fou concedida.

El ritme de les obres, tot i que sabem que fou molt lent, no es pot seguir amb els detalls que serien desitjables. Segons Eduard Rodeja el trasllat de les instal·lacions del carrer de la Jonquera al carrer Nou, tingué lloc el mateix any 1608⁽¹⁸⁾, habilitaren provisionalment la primitiva Casa dels Mesells?; personalment no he trobat enlloc cap document que corrobori aquesta notícia. El cert és que les obres es perllongaren pel cap baix per espai de més de quaranta anys com ja hem tingut ocasió de veure amb les successives renovacions dels permisos episcopals per a utilitzar les rendes de l'Almoina en benefici d'aquesta obra. Els treballs de la capella de la institució, estaven força avançats el 1629, però encara no eren enllestits⁽¹⁹⁾. Tres anys més tard, aquesta església ja era acabada i comptava amb cinc altars: Sant Llàtzer i Sant Baldiri (altar major), Santa Maria del Bon Succés, Sant Domènec, Sant Bartomeu Apòstol i Sant Bonifaci⁽²⁰⁾. L'any 1634, encara no hi havia cap benefici fundat en aquest temple⁽²¹⁾.

Malgrat la lentitud de les obres, Úrsula Roca ja devia considerar el 1636 que la fàbrica era força avançada quan disposa en el seu testament que el seu hereu faci "... fer esculpir eo pintar las mias armas amb las de Vilanova en la isglésia del Hospital Nou y en la cambra reservada per mi sobre la portalada, todas de pincell". En aquest testament consta que l'atorgant aleshores ja era vídua i havia traslladat la seva residència a Figueres; demanà ser enterrada al monestir de Jesús, i contràriament al que feien la majoria de figuerencs més modestos en els seus testaments, no disposà cap almoina per a l'Hospital⁽²²⁾.

Tot i que no hi ha cap document que ho certifiqui, el nou edifici ja devia estar en ple funcionament vers la meitat del segle XVII, encara que les obres d'ampliació o millora s'anaren succeint com ho evidencia una pedra escul-

pida que hi havia a la façana datada el 1683⁽²³⁾, o l'escala que comunicava el pati amb el primer pis, construïda gràcies a un llegat datat el 1717⁽²⁴⁾.

El nou emplaçament de la institució, també presentava inconvenients, com ho demostra una ordre del bisbe de Girona datada el 1671, que s'expressa en els següents termes: "lo ruido que fan alguns oficiales ferrers i calderers que habitan devant de la iglesia y casas del dit hospital, perturba los officis en dita iglesia y la quietud dels pobres malalts que resideixen y viuen en aquell, per ço mana a dits officials que ab los instruments de llurs officis que tant en quant hi haurà malalts en dit hospital, no piquin ni fassan ruido en las portas o botigas de las casas que estan desde la isglesia al altra cantó del hospital sota pena de deu sous per quiscuna vegada, aplicadors per les necessitats del dit hospital"⁽²⁵⁾.

Malgrat les demores en les obres i les dificultats de finançament, el petit hospital de tres llits en el segle XVI, no gaire diferent de la majoria d'hospitals rurals existents a les nostres comarques, evolucionà fins a convertir-se en una institució sanitària que en 1736, comptava amb quaranta-quatre llits i quatre bressols⁽²⁵⁾. Aquesta espectacular transformació, fou possible en gran mesura gràcies als personatges que han desfilat al llarg del present article; ha restat però en l'anonimat la contribució de molts figuerencs i comarcans; tots plegats van fer possible la construcció del nou hospital, l'obra més emblemàtica d'uns anys de gran creixement de la ciutat.

NOTES

- (1) Torrent Orri, R., *El castillo de la Carta Pobra de Figueras, su primer hospital y la capilla de San Sebastián*, A.I.E.E., Figueres: 91-92.
- (2) A.D.G., Santa Maria de Vilabertran, 5.5.30, Capbreu de Figueres, any 1343: XXIV.
- (2 bis) Id., Lletres V-11: 107R.
- (3) Egea Codina, A., 1990, *Aproximació a la Figueres i els figuerencs del segle XVI*, A.I.E.E., vol. 23, Figueres: 172-173.
- (4) A.H.G., P.F., not. Nicolau Calvó, vol. 72, 26-12-1576.
- (5) Id., Id., not. Miquel Gaspar Casamitjana, vol. 191, a. 1602: 78V.
- (6) Id., Id., not. Joan Casals, vol. 886, 26-3-1604. Anna Cellers, creà una fundació pia destinada a donar estudis als fills d'Antoni Vinyas, escriptent, i a dotar econòmicament per al matrimoni les filles d'aquest personatge; la fundadora disposà que si en alguna ocasió les rendes anuals que nodrien aquesta fundació no les necessitaven els fills o descendents del dit Vinyas, servissin per a ajudar els d'alguns parents o amics que ella esmenta. En el cas que cap dels al·ludits ho necessités, els recursos d'aquesta fundació anirien destinats a becar alguns estudiants o algunes donzelles casadores que fossin pobres, en aquest cas els administradors de la causa havien de ser cònsols i el sistema per a elegir els beneficiaris la insaculació. Aquesta causa pia, acabà servint exclusivament per a la darrera de les opcions proposades per la fundadora, és a dir per a la beneficència pública. En un principi els ingressos d'aquesta fundació foren administrats directament pels cònsols; però el 1703, ja era gestionat per l'Hospital de Pobres de Figueres; l'any 1800 encara existia aquesta fundació. Dec aquestes notícies a la gentilesa de l'amic Pere Roura de Maçanet de Cabrenys.
- (7) Egea Codina, A., Id., Id., Id., Id., Id.,
- (8) A.H.G., P.F., not. Joan Casals, vol. 179, a. 1602: 41v
- (9) A.D.G., visites, vol. 81, a. 1638: full solt.
- (10) Bernils i Mach, J.M., 1986, *El carrer Nou de Figueres*, A.I.E.E., vol. 19, 164-165.
- (11) Egea Codina, A., Id., Id., Id., Id.,: 173-174.
- (12) A.H.G., Id., not. Salvador Prats, vol. 119, a. 1608: 6r-8r.
- (13) A.D.G., Id., Id., Id., Id.,
- (14) A.D.G., Id., Id., Id., Id.,
- (15) A.H.G., Id., Id., Id.,: 21r-22r.
- (16) Id., Id., Id., vol. 118: 102r.
- (16 bis) Id., Id., Id., Nota Miquel Gaspar Casamitjana, vol. 198: 192R-194V.
- (17) Arxiu Històric comarcal de Figueres, Fons documental de l'Hospital de Figueres: 377, patrimoni. La necessitat d'un nou cementiri, devia ser realment molt apremiant. Figueres que tenia uns 189 focs en 1553 pel capbaix havia triplicat aquesta població a principis del segle XVII. El primitiu fossar que ocupava una petita part de l'actual plaça Pius XII, es quedà petit i calgué habilitar un petit espai situat al N. de l'església de Sant Pere situat sota el campanar (A.H.G., P.F., vol. 90a. 1604: 112R-115R), però la nova necròpolis també quedà petita i calia un nou espai al costat d'una església (segons la mentalitat de l'època) on enterrar els més pobres que no podien pagar el dret de sepultura al cementiri parroquial. L'oposició d'Úrsula Roca al cementiri de l'Hospital devia ser una mesura de pressió per a accelerar les obres de l'Hospital.
- (18) Rodeja Galter, E., 1957, *Figueras. Notas històricas 1387-1753*, I.E.E. Figueres: 162.
- (19) A.D.G., Id., vol. 91: 138r.
- (20) Id., Id., vol. 92: 134v-135r.
- (21) Id., Id., vol. 94.
- (22) A.H.G., Id., not. Narcís Bassedas, vol. 276, a. 1636: 530v-534r.
- (23) Bernils i Mach, J.M., Id., Id., Id., Id.,
- (24) Rodeja Galter, E., Id., Id., Id., Id.,: 163.
- (25) A.D.G., Id., vol. 104: 238v.
- (26) Egea Codina, A., 1987, *Figueres i la seva evolució urbana durant el Vell Règim, segles XVI, XVII i XVIII*, A.I.E.E., vol. 20, Figueres: 105.